

ZaanDrecht –
de Hollandse waterstad intranformatie

ZAANDRECHT – DE HOLLANDSE WATERSTAD IN TRANSFORMATIE

Verslag Breed Beraad gehouden op 17 en 18 juni 2005

Drs. K.B. de Graaf

INHOUD

VERSLAG	4
AGENDA	15
DEELNEMERS	17
ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING	19
BESTUUR	23

VERSLAG

Achtergronden

Door een breed beraad te wijden aan de Drechtoevers en de Zaanoevers wil Forum aansluiten bij de Tweede Architectuurbiennale, die tussen 26 mei en 26 juni 2005 werd gehouden en in het teken stond van water. De Drechtsteden bevinden zich onder de rook van Rotterdam en de Rijnmond, Zaanstad is gesitueerd direct ten noorden van Amsterdam, in de noordvleugel van de Randstad. Beide stedelijke gebieden kunnen bogen op een rijk industrieel verleden, maar kampen op dit moment beide met een afkalvende industrie en zijn op zoek naar een nieuwe economische basis voor hun (beroeps)bevolking. Daartoe lanceerden zij begin jaren negentig van de vorige eeuw, ten tijde van de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening, ieder voor zich ambitieuze plannen voor herstructurering van de industriële, verstedelijkte oevers langs respectievelijk de Noord, de Maas, de Merwede en de Zaan. De lancering van de plannen paste internationaal gezien binnen een groeiende aandacht voor de potenties van 'waterfronts' (indachtig de uitspraak van Jan Doets: 'If you haven't got a waterfront, dig one').

Beide plannen – voor respectievelijk de Drechtoevers en de Zaanoevers – beoogden revitalisering van de zwaar vervuilde oevergronden, intensivering van de verstedelijking en het grondgebruik en daarmee behoud van het omringende open polderlandschap. Beide (master)plannen werden vervaardigd door het Almeerse bureau Teun Koolhaas Associates (TKA). Sindsdien zijn in de Drechtsteden en Zaanstad tientallen projecten langs het water ontwikkeld en in uitvoering genomen, variërend van complete gebieden tot en met kleine(re) bouwplannen en de herinrichting van de openbare ruimte.

Vijftien jaar na de start van de planvorming lijkt het goed om een eerste balans op te maken. In dit Breed Beraad wil Forum de Drechtoevers centraal stellen en de Zaanoevers als spiegel gebruiken om te reflecteren, door middel van een vergelijkend perspectief tussen beide watersteden. De uitvoering van de projecten staat daarbij centraal. Vragen daarbij zijn: waar staan we nu, op welke (gemeenschappelijke) problemen stuiten we, wat moet er in elk van de steden nog gebeuren, welke kansen en oplossingen dienen zich aan en hoe is de kwaliteit van de projecten? Het moment van deze tussenbalans valt samen met het afronden van de evaluatie van het functioneren van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden (ROM-D) en de start van de planvorming rond het Hembrugterrein in Zaanstad.

Tijdens het Breed Beraad worden de volgende thema's nader uitgediept:

- geschiedenis van planvorming en realisatie in de beide stedelijke gebieden;
- stand van zaken anno 2005;
- de rol van kwaliteitsteams, supervisors, projectleiders;
- de rol van woningcorporaties en projectontwikkelaars;
- de bestuurlijk-organisatorische aanpak.

Het Breed Beraad wordt voorgezeten door prof. ir. Hans de Jonge, directievoorzitter Brink Groep en Hoogleraar TU Delft Faculteit Bouwkunde.

Stand van zaken in Drechtsteden

Het Breed Beraad gaat vrijdagavond van start met een rondvaart langs de Drechtoevers, waar inmiddels de nodige nieuwe projecten zijn verzezen. Daarmee kan alvast een eerste indruk worden verkregen van de voortgang van het project Drechtoevers. Het wordt een fascinerende kennismaking met dit deel van de Zuidflank van de Randstad; in de vakpers soms somber afgeschilderd vanwege de moeizame economische ontwikkeling, maar met de beschikking over een interessante combinatie van (historische) binnensteden, industrieel erfgoed en oude havencomplexen, alsmede grote natuurgebieden. Dat alles op slechts enkele kilometers afstand van elkaar en vooral via waterverbindingen goed onderling bereikbaar. Op deze prachtige zomeravond vaart het Forum-gezelschap over de brede Merwede, voor het historische waterfront van Dordrecht langs, over De Noord en weer terug naar Papendrecht. De breedte van het water, de ferries rondom de boot en het unieke zicht op de oevers imponeren. Zelfs de verloederde werven langs De Noord en de scheepswrakken en oude dokken op de kant wekken de bewondering van velen, die menen dat tenminste toch een deel hiervan in eventuele herstructureringsplannen behouden moet blijven. Er wordt voorbij gevaren aan projecten als Stadswerven en Riedijkshaven, waar naast de nodige woningbouw ook wordt gestreefd naar andere functies (culturele centra, horeca, nautisch kwartier). Daarbij vindt zowel nieuwbouw plaats als het hergebruik van bestaande industriële gebouwen, zoals een oude energiecentrale. Begin- en eindpunt van de vaartocht wordt gevormd door het project Merwehoofd in Papendrecht, waar een kleine 400 woningen worden gerealiseerd.

Poorten over rivieren

Na dit inspirerende voorproefje 'op locatie' en een welkomstwoord van Zef Hemel (namens Forum) en Hans de Jonge wordt gestart met het opmaken van de balans in de twee gebieden. Wethouder Cok Sas van Dordrecht bijt de spits af met een terugblik op 15 jaar Drechtoevers. De ontwikkeling van de Drechtoevers moet inmiddels gezien worden in het bredere kader van de samenwerking van 7 gemeenten binnen 'Drechtsteden', een gebied met 270.000 inwoners. Binnen dat gebied is Dordrecht met 120.000 inwoners de grootste gemeente. Drechtoevers ging in de tijd gezien aan deze samenwerking vooraf; in 1989 startten de provincie Zuid-Holland en zes gemeenten dit ambitieuze project. Centraal stond de herontdekking van de kracht van het water rondom het drie rivierenpunt (Maas, Merwede en Noord) en een wisseling in paradigma's. De steden ontdekten dat zij jarenlang met de rug naar het water hadden gestaan en een omkering in het planningsdenken was noodzakelijk. In plaats van barrières moesten de rivieren weer bindend zijn. Dit werd onder meer uitgewerkt in de gedachte van verschillende 'poorten' over de rivieren. Het masterplan van TKA bundelde dergelijke ambities en verbeeldde deze op een inspirerende wijze. Daarbij werd gezocht naar de 'ziel' en de magie van de plek, werden bruggen geslagen tussen de oevers, werden de kansen van het vervoer over water inzichtelijk gemaakt en werd aangegeven hoe bijvoorbeeld een stad als Dordrecht is verbonden met Rotterdam. Dat gaf bij velen een heel nieuw perspectief op de kracht van deze oevers, die voorafgaand aan het masterplan door de medewerkers van TKA minutieus in kaart zijn gebracht. In plaats van dorpen aan een rivier was ineens sprake van rivieren die door een stadsweefsel stromen. De kracht van de 'romantiek' – die naast tastbare plekken tevens de vorm kan krijgen van tijdelijke manifestaties, bijvoorbeeld een openlucht opera op een goedgekozen plek - moet in dit kader zeker niet worden onderschat. 'Probeer de fascinatie te organiseren', aldus een deelnemer aan het Beraad.

Overigens was bij dit masterplan niet zozeer sprake van een gedetailleerd blauwdrukplan, maar meer van een enthousiasmerende visie, op basis van een zeer goede analyse. Er werd uiteindelijk wel één samenvattend kaartbeeld gemaakt, maar dat was vooral bestemd voor het debat. In die zin was meer sprake van een masterplan dat 'kansenplanologie' mogelijk moest maken – snel inspringen op een kans wanneer die zich voordoet. Dit is een andere ontwikkeling dan die waarbij op dit moment overal langs de Europese oevers, van het noordelijkste puntje van Skandinavië tot het zuidelijkste puntje van Portugal, gelijktijdig en bijna als door een soort van 'staatsmanplanologie' geleid, nieuwe bruggen worden ontworpen en gebouwd.

Drechtoevers afgeslankt

Sinds het gereedkomen van het masterplan zijn er de nodige projecten gerealiseerd, onder meer begeleid door een kwaliteitsteam dat toe zag op de kwaliteit van architectuur en stedenbouw. Er zijn ook zaken niet gelukt, zoals de instelling van een vereveningsfonds waarmee plussen en minnen in de exploitaties van verschillende projecten tegen elkaar kunnen worden weggestreept. Dat maakt het moeilijk om hele complexe locaties, zoals het Fokker-terrein, slagvaardig aan te pakken. In feite zouden alle inwoners van Drechtsteden aan een dergelijke ontwikkeling moeten meebetalen, aldus een aanwezige. Ook het binnenhalen van de Floriade door de Drechtsteden is niet gelukt; in de eerste gemeente waarin het initiatief aan de gemeenteraad werd voorgelegd werd het plan direct afgeschoten. Dat roept de vraag op waar de samenwerking van Drechtsteden nu werkelijk voor bedoeld is: louter voor het gezamenlijk van gelden bij hogere overheden of ook voor het gemeenschappelijk investeren in (al dan niet risicovolle) gebieden. Het antwoord op deze vraag is niet bij alle zeven gemeenten hetzelfde, zo wordt aangegeven.

De ontwikkeling van de Drechtoevers is inmiddels opgegaan in de genoemde Drechtsteden-aanpak, waarmee de Drechtoever-aanpak 'an sich' is afgeslankt, aan ambitie heeft ingeboet en ook wel de nodige vertraging heeft opgelopen. De Drechtoevers hebben de Drechtsteden-discussie aangejaagd (samen met het Vinex-bouwprogramma), maar zijn daar dus ook enigszins het 'offer' voor geweest. Hier en daar is er ook teleurstelling voelbaar over de bereikte resultaten: 'Wat in je hoofd zit, is vaak duizend keer mooier dan hetgeen er uiteindelijk wordt gerealiseerd.' En 'De oevers zijn aan het *verflatten*, zoals dat in Zwijndrecht goed te zien is. Dat is uitvreetplanologie, zonder een enkel idee over een goede compositie. Aangezien ieder project hier een unieke kans vormt en je niet – zoals bij Vinex – heel veel locaties hebt, zul je elk project zo goed mogelijk moeten maken. Goede plekken kun je maar één keer weg geven, doe dat niet te snel. Dat heeft veel met de kwaliteit van de regie te maken.' Anderen zijn minder somber gestemd: 'Zonder masterplan en de bijbehorende Drechtoevers-organisatie zouden er vooral kleine, slechte plannetjes langs de oevers zijn gebouwd.'

Van het geplande programma (5.000 woningen, vervoer over water, vitale economie, aanpak buitenruimte) is een deel gereed: 800 woningen, alsmede het opstarten van Waterbus en Fast Ferry, met respectievelijk 1,2 miljoen en 540.000 reizigers per jaar. Na de nodige aanvangsverliezen lopen deze vervoersprojecten nu goed en zij slagen erin om nieuwe mensen naar de Drechtsteden te trekken.

Voor de komende jaren staan nog veel projecten op de rol, waarbij het opnamevermogen door de markt van de vele geplande appartementen een belangrijk aandachtspunt vormt. Niet iedereen is hierover even optimistisch.

Kernbegrippen in de aanpak van de Drechtoevers zijn:

- voorwaarden en draagvlak;
- doorzettingsmacht;
- geld (veel projecten kampen met tekorten);
- visie (hoe lang ga je hiermee door en wanneer ga je bouwen, met name met het kwaliteitsteam vonden hierover veel discussies plaats);
- het kwaliteitsteam;
- ROM-D;
- de woningcorporaties, die mede door een zwakke financiële positie geen belangstelling hadden c.q. konden hebben voor het gebied;
- de ontwikkelaars, die wel mee wilden meedoen maar waarbij moet worden opgelet dat ze niet alleen de krenten uit de pap vissen.

Meer aandacht voor economie

Terugkijkend wordt geconstateerd dat de ambities van het Drechtoevers-project tijdens de rit aan verandering onderhevig zijn geweest. In algemene zin moet het dieper liggende motief voor de aanpak van de Drechtoevers vooral als een 'beperkt' stedenbouwkundig perspectief worden gezien. Het ging vooral om de fysieke transformatie en het opvullen van lege plekken, op een forse schaal. Daarbij vervulde stedenbouwkundige Teun Koolhaas de rol van visionair en verbeelders en op die ingezette koers is men verder gegaan. Overigens realiseerde niet iedereen aan de kant van de overheid zich deze schaal; het waren vooral de marktpartijen die aangaven dat het hier ging om een risicovol project, met vijf keer de omvang van de Kop van Zuid.

Aanvankelijk werd er nog niet gedacht over het 'binnenhalen' van andere typen bewoners in het gebied, in combinatie met duurdere woningbouw. In latere woonvisies is dat wel gebeurd. De ervaringen van de eerste projecten (bij Riedijkshaven komt 20% van de bewoners van buiten de regio) versterkten dit besef. Van recente datum zijn eveneens de gedachten over het versterken van de economische basis van het gebied. 'Economie' werd lange tijd vooral gezien als detailhandel, maar het verlies van koopkracht aan de regio (en daarmee problemen in de Dordrechtse binnenstad) alsmede het failliet gaan van scheepswerven in het gebied heeft het besef versterkt dat de Drechtsteden in economisch opzicht kwetsbaar zijn.

Aanvankelijk leefde de aanpak van de oevers vooral bij de professionals. De bevolking staat er nu op zich wel achter, zo wordt gezegd. Een project als de Fast Ferry heeft hier zeker aan bijgedragen. Men is ook gefascineerd door de prachtige presentaties van Teun Koolhaas c.s., maar discussies die ernaar neigen dat de Drechtsteden op den duur 'één stad' zullen worden, worden al snel als bedreigend ervaren.

Zaanstad stadser

De ontwikkeling van de Zaanoevers is een opgave van een geheel andere schaal dan die van de Drechtoevers, zo maakt voormalig Zaanoevers-projectleider Hans Staller duidelijk. Ook dit project blijkt enigszins 'ingehaald' door de tijd: 15 jaar geleden was het project Zaanoevers het enige grote ruimtelijke plan in de gemeente Zaanstad, inmiddels is het er één van de vele, naast bijvoorbeeld het grote centrumplan Inverdan. Belangrijk uitgangspunt van de gemeente bij dit soort projecten is dat de stad 'stadser' gemaakt moet worden en dorpen 'dorpser'. Dit uitgangspunt heeft er mede toe bijgedragen dat de traditionele tegenstelling tussen Zaandam en de omliggende dorpen grotendeels is verdampt en dat er nauwelijks meer discussies zijn over de situering van voorzieningen en dergelijke.

Het begin van de herontwikkeling van de Zaanoevers kan worden gesitueerd in 1988, toen de jonge en ambitieuze wethouder Ralph Pans de stedenbouwkundige Teun Koolhaas naar Zaanstad haalde. Deze bracht de kwaliteiten en potenties van de oevers in beeld, alsmede de mogelijke interactie tussen stedelijke functies – zaken die tot dan toe lang verborgen waren gebleven. Het resulterende masterplan kreeg onder meer een vertaling in een zeven meter lange maquette, die – geplaatst op een boot – twee

weken lang varend aan allerlei belanghebbenden werd getoond. Deze aanpak, waarbij langs de oevers op 39 plekken vlaggen waren geplaatst die mogelijke ontwikkelingslocaties markeerden, zorgde voor veel enthousiasme, herkenning en draagvlak. Net als in Dordrecht was het masterplan geen blauwdruk, maar vooral een document dat kansen voor ontwikkelingen inkaderde.

In totaal zijn er uiteindelijk zo'n 60 projecten in Zaanoevers-verband ontwikkeld, waarvan het grootste deel door marktpartijen. De gemeente bezat zelf nauwelijks gronden langs de oevers en verstond vooral de kunst om particulier initiatief los te maken en vervolgens zorgvuldig te faciliteren. In het verlengde hiervan is de gemeente wel actief op zoek gegaan naar Zaanse bedrijven die kort voor omvangrijke investeringsbeslissingen stonden. Met dergelijke bedrijven werd het gesprek aangegaan over de huidige bedrijfslocatie langs de oevers en mogelijke alternatieve locaties. Daarmee konden enkele grote locaties worden vrijgemaakt voor nieuwe programma's.

Terugkijkend kunnen meerdere aanleidingen voor het project worden aangeduid:

- het ontbreken van bouwmogelijkheden in het buitengebied (andersom maakte dit het ook mogelijk om in markttechnisch opzicht voldoende druk te zetten op de bestaande stad);
- verpaupering langs de Zaan;
- verminderde mogelijkheden voor bedrijven om langs de Zaan goed te functioneren;
- kansen voor nieuwe milieus.

Supporter van bedrijven

De herkenning van de kwaliteiten van het water kreeg in de visie van TKA een vertaling in twee motto's: geef de Zaan terug aan de Zaankanters en maak van achterkanten (aan de rivier) weer voorkanten. Concrete doelstellingen waren binnenstedelijke woningbouw (hier bestonden de nodige saneringssubsidies voor), het vergroten van de toegankelijkheid van de Zaan, het verbeteren van bedrijfsomstandigheden en het behoud van industrieel erfgoed. Dat de Zaanse economie kwetsbaar was en dat de basis hiervan versterkt moest worden, was een besef dat pas tijdens de rit doorbrak.

Naast de genoemde 'bedrijven-strategie' en het steunen van initiatieven van ontwikkelaars en corporaties maakten twee andere instrumenten deel uit van de gemeentelijke aanpak: de instelling van één loket – het projectbureau – en uiteindelijk de langdurige politieke steun voor het project. Op deze manier werkend heeft de gemeente Zaanstad veel voor elkaar weten te krijgen, zonder dat zij daar nu zelf veel aan heeft meebetaald. Bij de bevolking sloeg de aanvankelijke scepsis ('Dit is alleen een project voor rijke mensen.') om in enthousiasme, toen de eerste resultaten zichtbaar werden.

15 jaar na de start van het project is ook in Zaanstad de vraag opportuun: hoe nu verder? Verschillende constateringingen zijn daarbij van belang:

- men heeft succesvolle jaren achter de rug, waarbij adhoc en pragmatisch is gewerkt, op basis van kansen die zich voordeden;
- woningbouw is dominant en dat wordt in toenemende mate als 'jammer' beoordeeld. Het karakter van de Zaan is juist vanouds de menging van functies;
- de openbare ruimte is slechts in beperkte mate verbeterd en vormt toch nog vaak het kind van de rekening;
- er zijn enkele projecten met industrieel erfgoed gerealiseerd, met veel moeite;
- de gemakkelijke locaties zijn achter de rug, voor de nabije toekomst staan nog enkele complexe projecten op de rol;
- geprobeerd wordt om meer de creatieve sector naar de stad te halen;
- aangescherpte milieuzoneringen ('fijn stof') maken de ontwikkeling van de oever-locaties er niet eenvoudiger op.

Zwemmen in de Zaan

In een reactie geeft een van de aanwezigen aan dat het toegankelijk maken van de Zaan nog maar mondjesmaat gelukt is; veel oplossingen doen geforceerd aan en de gekozen typologieën staan een openbaar gebruik van de oevers nauwelijks toe. De gekozen adhoc benadering, die geen verevening tussen de locaties toestond, verhoudt zich slecht tot de noodzaak om vooraf al kansrijke plekken te identificeren, bijvoorbeeld voor de ontwikkeling van een hoogwaardig park. Hier wreekt zich dat er ten opzichte van de overall visie van TKA niet een nadere verdiepingsslag is gemaakt, die als extra beoordelingskader voor particuliere initiatieven had kunnen dienen: 'Men had meer van bepaalde plekken moeten weten, dan had men die kennis ook aan marktpartijen kunnen meegeven'. In het vervolg van het

Zaanoevers-project moet vooral het openbare programma goed worden doordacht. 'Denk daarbij bijvoorbeeld aan het gebruik van de Zaan als zwemwater; dat is een leuke vorm van openbaar gebruik.' Door anderen wordt geconstateerd dat de gekozen aanpak – het faciliteren van de markt door de overheid – voor Nederlandse planningsbegrippen juist behoorlijk uniek is. Het feit dat de gemeente Zaanstad snel kon beschikken over een 'showcase' – i.c. de succesvolle ontwikkeling van het Eiland in de Voorzaan, waar men juist wel een grondpositie bezat – was evenzeer een positieve impuls. Door slim diverse houthandels van het eiland te verplaatsen naar het Noordzeekanaal kon hier een dure brug worden uitgespaard; dat geld kon in de hoogwaardige herontwikkeling van dit plan worden gestopt (een ontwerp van wijlen Alle Hosper). 'Dat plan liet direct zien wat de gemeentelijke ambities waren en fungeerde daarmee als een vliegwiel.'

Sterk verschillende gebieden

In het eerste deel van de discussie van het Breed Beraad, volgend op de presentatie van de twee projecten, staan de overeenkomsten en vooral de verschillen tussen deze twee verstedelijkte gebieden centraal. Zo wordt opgemerkt dat Zaanstad sterk is verweven met de Amsterdamse arbeids- en woningmarkt – veel woningkopers zijn afkomstig uit Amsterdam – terwijl in Drechtsteden veel meer sprake is van afgesloten gebieden, met eigen deelmarkten ('Een project in Papendrecht trekt alleen maar senioren uit Papendrecht aan') en waarbij de rivieren nog heel sterk als barrières fungeren.

In dit kader is van belang dat er in de Zuidflank van de Randstad een heel andere situatie bestaat op de markt van onroerend goed dan in de Noordvleugel, waar Zaanstad deel van uitmaakt. 'Dat is een wereld van verschil', aldus een aanwezige. 'De onroerend goed waarde – die weer iets zegt over de onderliggende economische kracht en waarde van een gebied – is in het noorden veel hoger, en daarmee is je polsstok langer om dingen voor elkaar te krijgen.' Zo is de sanering van vervuilde gronden in principe overal even duur, maar staan er in de Noordvleugel hogere opbrengsten tegenover (uit de verkoop van woningen en dergelijke).

Het feit dat er twijfels bestaan bij de appartementenmarkt in Drechtsteden en dat een stad als Zwijndrecht door projectontwikkelaars als een moeilijke markt wordt betiteld, betekent evenwel niet dat er geen economische potentie in het gebied aanwezig is.

Zo wordt er gewezen op enkele interessante niches in de economie, zoals de binnenvaart en de sectoren die daaraan ondersteunend zijn. Zwijndrecht kent bijvoorbeeld een grote concentratie aan schippers; circa 1.000 schippers hebben hier hun bedrijf c.q. schip gevestigd, wonen hier en brengen hier hun kinderen naar het schippersinternaat. In de schepen – die om rendabel te kunnen zijn volcontinu varen - is een totaal vermogen van enkele miljarden euro's belegd. Terwijl de schippers het liefst in Zwijndrecht aan het water willen wonen, vestigen zich in de stad ook de genoemde ondersteunende bedrijven in de sfeer van logistiek, verzekeringen en bevoorrading. Ook deze bedrijven zoeken bij voorkeur een watergebonden locatie. Een en ander gebeurt echter 'verborgen'; deze sector beweegt zich onder de oppervlakte, zonder dat bijvoorbeeld de gemeente er veel weet van heeft. Zwijndrecht is de grootste binnenvaartgemeente van Nederland, met de potentie om daar een grote economische pijler van te maken, maar niemand weet er genoeg van om er adequaat op te kunnen inspelen. Ook de projectontwikkelaars krijgen geen greep op deze groep. Om een dergelijke groep in de vingers te krijgen, is dan ook specifiek onderzoek noodzakelijk. Onderzoek dat verder gaat dan de constatering dat deze mensen diep verlangen naar een mooi schip en naar wonen aan het water. Een goed begrip van de diepste drijfveren van de binnenschipper is essentieel, wil men tenminste succesvol deze groep bedienen.

Consumptie niet tonen

Geconcludeerd wordt dat er in Drechtsteden een onzichtbaar systeem aanwezig is, dat heroïsche trekjes kent en waar diep gelovig conservatisme wordt gemengd met een zeer moderne bedrijfsvoering. In de wereld van de baggeraars komt dat oerconservatisme evenzeer naar boven. Ook hier gaat het om een interessante groep, aldus een van de aanwezigen. 'Ze wonen voornamelijk in Sliedrecht, sterven van het geld maar willen dat absoluut niet etaleren. *Conspicuous consumption* is uit den boze. Als ze chique uit eten gaan, doen ze dat in Scheveningen. Een project als Riedijkshaven vinden zij ook niet interessant: veel te protserig, dat doe je niet. In plaats daarvan koopt men kleine flatjes, waar de rijkdom is verborgen achter de gevel. Sober wonen, maar wel met een kluis voor de sieraden.'

Van de Zaanstreek wordt gezegd dat deze nooit een gesloten bolwerk is geweest ten opzichte van Amsterdam. Integendeel, als de Zaanstreekers zich met één stad en haar bevolking verbonden voelen dan is dat Amsterdam. Qua cultuur en mentaliteit – een zekere arrogantie en afkeer van gezag - sluiten beide

steden nauw op elkaar aan. Men is in Zaanstad niet meer zoekende naar de eigen identiteit; een situatie die is versterkt door het nodige politieke realisme: 'Je hebt bestuurders nodig met visie, die de zaken helder kunnen verwoorden. Ruud Vreeman heeft bijvoorbeeld heel duidelijk aangegeven dat wanneer Amsterdam niet aan de overkant van Zaanstad zou liggen, de stad nu het Helmond van het noorden zou zijn.' Ook de koopkracht en het aantal hoger opgeleiden bevindt zich hier op een redelijk niveau. Aangezien de kwaliteit van wonen en leven hier beter is dan in de Zuidflank, trekt dat ook de betere bedrijven aan, die zich richten op deze hoog opgeleide beroepsbevolking, aldus een aanwezige.

Binding met Rotterdam

Een opvallend verschil is verder dat Drechtsteden nauwelijks relaties onderhoudt met de grote stad in het directe achterland: Rotterdam (dit in tegenstelling tot de relatie tussen Zaanstad en Amsterdam). Naast culturele verschillen ('De Drechtsteden zijn allemaal eilanden, met een hele beperkte blik') kan dat ook te maken hebben met het feit dat Rotterdammers veel keuze hebben uit woonplaatsen wanneer zij de havenstad verlaten en dan vaak naar Brabant vertrekken – en steden als Dordrecht daarmee links laten liggen. Opvallend op diverse kaartbeelden is in ieder geval dat Drechtsteden Rotterdam niet intekent in haar plannen en dat andersom – bij een plan als Stadshavens – alleen de Ruit van Rotterdam op het kaartbeeld verschijnt. Daarmee worden de wederzijdse relaties genegeerd; systeemgrenzen houden zich nu eenmaal niet aan bestuurlijke grenzen. Het feit dat het politieke klimaat in Rotterdam op dit moment niet uitnodigt tot samenwerking, is evenmin bevorderlijk. Gezien de actuele economische situatie is dat alles geen goede zaak; Rotterdam en Drechtsteden zouden meer moeten overleggen ('Maak een kaart van de héle Delta!'), zeker bij projecten als Stadshavens. De urgentie is er groot genoeg voor. Waar Zaanstad en de Noordvleugel als geheel qua economische structuur een gedifferentieerd beeld laten zien, is dat anders in de Zuidflank. De neergang en verschraling van de Rotterdamse economie doet zich ook in de Drechtsteden voelen, waar weinig werkgelegenheid te vinden is in toerisme, zakelijke dienstverlening en dergelijke. De grootste werkgevers in de regio bevinden zich in de medische sector (ziekenhuis) en de chemie.

Creatievelingen binnenhalen

Terwijl Zaanstad al een tijdje bezig is met de creatieve economie binnen de stadsgrenzen te krijgen, heeft men in Drechtsteden deze niche net ontdekt. Onderzoek heeft uitgewezen dat Drechtsteden op dit moment 6.000 arbeidsplaatsen in deze sfeer telt. De culturele uitstraling van een stad als Dordrecht trekt ook bedrijven aan; zo vestigen zich hier in toenemende mate Amsterdamse antiquairs. In Zaanstad kunnen dergelijke bedrijven op meerdere plekken terecht langs de oevers, in Drechtoevers maar op één plek: het historische centrum van Dordrecht. Dat zelfs het fraaie Hotel Bellevue langs het mooie Dordtse waterfront het niet gered heeft, zegt echter wel iets over de kwetsbaarheid van deze plek.

Een bijkomend manco in deze context is dat de Drechtsteden zich slecht verkopen; hier wreekt zich weer de conservatieve cultuur van het gebied. 'Daarom is de Floriade ook mislukt; dat was allemaal veel te frivool. Men wil hier ook niet teveel toerisme, dan wordt het al gauw Brugge, zo zegt men.' *Selling points* zoals de monumentale binnenstad van Dordrecht worden onvoldoende in de markt gezet. Wanneer dan toch ineens blijkt dat er belangstelling is voor de cultuur van de Drechtsteden – aangewakkerd door de nieuwe waterverbindingen – dan loopt de overheid daar enigszins achteraan. 'Het is hier nog erg zoeken naar de identiteit van het gebied', zo wordt gezegd. Het Breed Beraad concludeert dan ook dat Drechtsteden zich niet klakkeloos op de creatieve economie moet richten. Men moet aansluiten bij de krachten van de bevolking en de economische niches die nu reeds in het gebied aanwezig zijn, met in het achterhoofd de constatering dat de creatieve industrie zich zeker niet laat leiden door overheidsingrijpen van bovenaf.

Ieder voor zich

Waar het eerste deel van het Breed Beraad zich vooral concentreert op een analyse van de kwaliteiten van Drechtsteden en Zaanstad, staat het tweede deel meer in het teken van de bestuurlijk-organisatorische aanpak. Recent afstudeeronderzoek van Willemieke Hornis (TU Delft) naar de aanpak in Drechtsteden heeft uitgewezen dat deze niet-verplichtende vorm van samenwerking haar beperkingen kent. Op visie-niveau wordt men het nog wel eens, maar op uitvoeringsniveau gaat het al een stuk lastiger. Dat heeft geleid tot strategisch gedrag, vertragingen en – erger nog – het loslaten van de doelstelling om een samenhangende kwaliteit in het gebied te realiseren. Iedereen gaat uiteindelijk zijn eigen gang, zo wordt geconcludeerd. Mogelijke oplossingen om deze situatie te doorbreken:

communicatie (bestuurders en bevolking het belang van samenwerking bijbrengen), leiderschap, nieuwe financiële instrumenten (investeringsfonds, samenwerking met private partijen) en een beperking tot thema's waar de samenwerking wel succesvol is (infrastructuur bijvoorbeeld).

Centraal in deze bestuurlijke analyse staat de driehoek tussen institutioneel kader, de actoren met hun preferenties en het beleid. Het institutioneel kader kent de nodige beperkingen: het huis van Thorbecke – regel decentraal wat decentraal kan – is niet meegegroeid ('opgeschaald') met de sociaal-economische ontwikkelingen op regionaal niveau. Ambtenaren leunen bovendien zwaar op het institutioneel kader ('Logisch, dat is het enige wat ze hebben.'). maar volgens sommige aanwezigen is dat de verkeerde plek. Met name voor de actoren en hun preferenties is te weinig aandacht. In Zaanstad doet men het op dit punt beter, door te letten op de bedrijven en hun investeringsstromen. 'Men hanteert daar het principe *go with the flow* en daar is veel mee te bereiken.'

Overigens doet de situatie in Drechtsteden zich in veel meer gemeenten voor, hetgeen nog wordt verergerd door een gebrek aan publieke realisatiemacht c.q. –kracht. Een aanwezige: 'Er bestaan grote verschillen in de kwaliteit van gemeentelijke organisaties. Regie voeren over grote projecten vindt men lastig en men is er ook vaak niet voor geëquipeerd.' De regisseurs die er werkzaam zijn, zijn vaak extern ingehuurd procesmanagers. Verder vinden er maar weinig risicodragende voorinvesteringen plaats, zoals een stad als Maastricht destijds wel voorinvesteerde in de kwaliteit van de openbare ruimte van Céramique. Het vervoer over water in de Drechtsteden vormt hierop een uitzondering.

Over grenzen kijken

Op dit negatief getoonzette beeld wordt door enkele aanwezigen gereageerd met een veel positievere stellingname en analyse van de huidige 'bestuurlijke' situatie in Drechtsteden. Net zo goed als er in economisch opzicht zich zaken 'onder de oppervlakte' bewegen, blijken er wel degelijk interessante initiatieven in de regio te bestaan. Zo zijn in de Drechttraad de 43 fracties van alle zeven gemeenteraden elk met één lid vertegenwoordigd; hierin wordt in een 'vrije vorm' over allerlei thema's van gedachten gewisseld. Hierdoor blijken de raadsleden van de gemeenten in toenemende mate samen te werken – en ze doen dat inmiddels meer dan de colleges van B&W. De Drechttraad kent niet een zeer strak reglement maar wellicht juist daardoor is de opkomst bij bijeenkomsten zeer hoog. 'Wat blijkt: de gemeenteraden willen best over de eigen gemeentegrenzen heen kijken. Je moet ze alleen wel overal bij sleuren en dat kost veel energie. Maar het werkt wel. Dit is geen samenhangend stedelijk gebied, mensen komen hier nooit in een ander dorp. Wanneer we ze dan op werkbezoek meenemen, gaan ze ook met andere ogen naar het gebied kijken. Ze leren om zich in elkaar denkwereld te verplaatsen.' Op deze manier blijkt het, ook in het 'Huis van Thorbecke', mogelijk te zijn om nieuwe allianties te smeden en mensen enthousiast te maken. Door in de wereld van de 'actoren' projecten te entameren, kan in de wereld van het institutionele kader ruimte worden gecreëerd voor nieuw beleid en nieuw elan.

Programma's te smal

In relatie tot de ontwikkeling van de Drechtoevers wordt geconcludeerd dat dit project te lang in de sfeer van ruimtelijke ordening heeft verkeerd. De koppeling tussen cultuur en woningbouw is bijvoorbeeld niet gemaakt. Het is daarom noodzakelijk om ook andere programma-onderdelen in het project te introduceren, mede om de nadruk op woningbouw in veel projecten ('We moeten de oevers meer laten zijn dan senioren-pakhuis op een rijtje aan het water.') op te heffen. Een aanwezige pleit ervoor om in dat verband de samenwerking met de juiste private partijen te zoeken: 'In Drechtsteden wordt bijvoorbeeld de laatste tijd driftig gezocht naar de locatie voor een nieuw, gezamenlijk theater, maar nog zonder veel resultaat. Er is alleen maar discussie over dat de theaters elkaar niet teveel mogen concurreren, terwijl ik denk: hoe meer theaters, hoe beter. Dat terwijl er een partij is als Vesteda, die overal wel in wil investeren, mits men de inhoud van de plannen zelf mag bepalen. Iemand als Huub Smeets (directeur Vesteda) slaagt er wél in om interessante plannen te maken en om daarmee mensen van buiten de regio binnen te halen, door bijvoorbeeld slim om te gaan met de grondexploitatie. Maar wanneer dergelijke partijen ontbreken, gaat een plan zoals in Papendrecht niet veel verder dan een bejaardenpakhuis. Gemeenten moeten veel meer gaan denken als beleggers en kijken naar de waarde op lange termijn, in relatie tot de programmatische kwaliteit van een plek.' Opnieuw wordt in dit verband verwezen naar de cultuur van het gebied – de zwaar gereformeerde tegenkrachten – die niet bijzonder gecharmeerd zijn van forse publieke investeringen ('Discussies over een kwartje meer per inwoner voor cultuur zijn hier moeilijk te voeren. Geluiden die je dan hoort zijn: we hebben al veel geïnvesteerd in eigen theaters, we willen een eigen plek en waarom moet er iets nieuws komen – Rotterdam is toch dichtbij.').

Wellicht is het daarom beter, zo wordt voorgesteld, om de discussie over cultuur niet met het institutionele kader te voeren, maar met de dorpen en de actoren op het laagste schaalniveau. Een project als 'Vox', waarbij koren uit de hele regio samen optraden, bleek veel mensen te kunnen mobiliseren. Hetzelfde geldt voor evenementen als Wantij Pop en de Boulevard of Dance, die elk 25.000 bezoekers wisten te trekken.

Nu Drechtoevers is opgegaan in de Drechtsteden-aanpak, is wel merkbaar dat de discussie over de programmering van projecten wordt verbreed. Zo werd de ontwikkeling van het Statenplein in Dordrecht in eerste instantie puur als een 'gebouwtechnische' opgave opgevat. Inmiddels is het besef daar dat men aan gebouwen alleen niet genoeg heeft. 'Het gaat erom wat de stad als geheel nodig heeft. Naast nieuwe woningen heb je bijvoorbeeld ook een museum nodig en dan moet er in de binnenstad ook iets te doen zijn, zoals nu het Cultuurrondje Dordt. Het is èn-èn en daarmee vooral ook een kwestie van volhouden.' De ene gemeente blijkt op dit punt over meer daadkracht te beschikken dan de andere. Terwijl Alblasterdam een nieuw cultureel centrum op eigen kracht in de havenkom realiseerde, liet men in Zwijndrecht een cultuurplan over aan een ontwikkelaar – die het vervolgens niet oppakte...

In het verlengde hiervan wordt geconstateerd dat het feit dat elke gemeente zijn eigen 'complete' voorzieningspakket wil hebben, ook leidt tot verschraving: 'Acht zwembaden in dit gebied! Dat is versnippering.' Aan de andere kant kan het geven van voorzieningen aan kleine kernen het 'gemeenschapsgevoel' bevorderen, ook al is dat wellicht niet altijd even efficiënt: 'Dubbeldammers voelen zich geen Dordrechtters, maar door ze een eigen bibliotheek te geven, geef je ze toch te gevoel erbij te horen. Wat dat betreft zijn er grote verschillen tussen de steden en de dorpen, die mogen we niet verdoezelen. In de dorpen is men oprecht bezorgd over het verlies aan gemeenschapscultuur, daar moeten we serieus naar kijken.'

Rol van kwaliteitsteam

In het laatste deel van het Breed Beraad worden enkele eerder aangestipte onderwerpen nader bediscussieerd, te beginnen met het kwaliteitsteam, een thema dat de afgelopen jaren in Drechtoeververband sterk heeft gespeeld. Dit team had een dubbele taakstelling: het begeleiden van concrete projecten en het aanjagen van de discussie over stedenbouw en architectuur in de steden. Met name dat laatste is onvoldoende gelukt, zo wordt gezegd. Ook ontbraken er goede verbindingen tussen het kwaliteitsteam en de lokale actoren. Daarentegen zijn de weinige discussies over de programmatische kwaliteit van bepaalde plannen wel weer gevoed door het kwaliteitsteam. Aangezien het kwaliteitsteam beschikte over de nodige sancties – een project kon niet verder wanneer het team geen akkoord had afgegeven – was er een stok achter de deur om projecten op een hoger niveau te krijgen. Al met al een gemengd beeld, waarvan het de vraag is wat hiervan in Drechtsteden-verband kan worden geleerd.

Sommigen pleiten ervoor het kwaliteitsteam af te schaffen en te vervangen door een sterk verbeterd welstandstoezicht, dat de afgelopen jaren in veel gemeenten (als het goed is) gestalte heeft gekregen. Daarmee kan een motor gevonden worden voor een breed debat over ruimtelijke kwaliteit. Anderen, die minder overtuigd zijn van het niveau van de gemiddelde welstandscommissie, pleiten er juist voor het kwaliteitsteam breder in te zetten; niet alleen voor de projecten langs de Drechtoevers, maar voor alle ruimtelijke projecten in de Drechtsteden. Een aanwezige: 'Je zou het kwaliteitsteam ook moeten inzetten voor projecten als het Gezondheidspark, Volgerland en de binnenstad van Dordrecht. Het debat zou dan ook over meer moeten gaan dan alleen de architectuur.' Of alle steden op een dergelijke aanpak zitten te wachten, is echter de vraag. Het kwaliteitsteam en de positieve bijdrage ervan is hier de afgelopen jaren onvoldoende 'verkocht', zo wordt gezegd. Opvallend genoeg echter zijn de kleinere gemeenten van de Drechtoevers niet geporteerd van het afschaffen van het team: 'De bestuurders willen het team graag houden, omdat het ze sterker maakt ten opzichte van het eigen apparaat, de projectontwikkelaars en de gemeenteraad.'

Voorgesteld wordt om het functioneren van het kwaliteitsteam te agenderen bij de herijking van de ruimtelijke visie voor Drechtsteden; op dat moment kan ook de financiering van het team op een structurele manier worden geregeld in de reguliere begroting van de Drechtsteden. Dan is het ook het goede moment om de precieze rol van het kwaliteitsteam te herdefiniëren. Moet het kwaliteitsteam verbreed worden naar een 'regieteam', moet het bijdragen aan het gevoel van gemeenschappelijkheid in de regio, moet het de koppeling tussen programma's bevorderen of is het toch vooral bedoeld als bewaker van de ontwerptechnische kwaliteiten van plannen? Een aanbeveling die wordt gedaan, is om vanuit het kwaliteitsteam actiever te zoeken naar enthousiaste lokale actoren. Een aanwezige: 'Kansenplanologie verhoudt zich naar mijn idee slecht met het idee van zware sancties. Ik probeer vooral

naar een situatie van het “ja” te komen. Dat betekent dat je de verbindingen van het kwaliteitsteam met de lokale actoren moet versterken, opdat het belang van het kwaliteitsteam ook het lokale belang wordt en opdat de projecten er beter van worden.’ Over de kansenplanologie in algemene zin wordt opgemerkt dat het zien van de potentie van een plek en het realiseren van een kans (met het goede programma en de goede partijen) zich met een zekere spanning verhoudt met de wens om projecten van bovenaf te regisseren. Bij de ontwikkeling van de Zaanoevers zijn soms ook kansen gemist, aldus een aanwezige, maar er is wel tempo gemaakt. Het is of het een of het ander.

Terugkomend op de genoemde sancties; sommigen vinden deze wel degelijk van belang: ‘We hebben het hier over de programmeringskansen van schaarse locaties. Bovendien liggen er uitvreeters op de loer die altijd kiezen voor de gemakkelijke oplossing. Wanneer je daar aan toegeeft krijg je projecten zonder toegevoegde waarde en zonder bijdrage aan het openbaar gebied.’ Niet iedereen zit te wachten op een sterk verbrede rol van het kwaliteitsteam: ‘Je moet niet met het kwaliteitsteam de hele wereld willen redden. Wel kun je het team inzetten bij nieuwe planningsvormen, zoals bij het project Stadswerven nu wordt geprobeerd en waarbij bijvoorbeeld ook de lokale bevolking een plan voor het gebied mag maken.’

Kwaliteit van gemeenten matig

In het verlengde van de discussie over het kwaliteitsteam wordt gesproken over de kwaliteit van de kleinere gemeenten. Fungeert het kwaliteitsteam als schaamlap voor een niet functionerende overheid? Geconstateerd wordt dat veel werk aan projecten nu door externen wordt verricht en dat de kwaliteit van gemeentelijke apparaten omhoog zou moeten. Over de haalbaarheid van een dergelijk verlangen bestaan echter grote twijfels. ‘Er is geen kennis en deskundigheid en dat is ook niet structureel voor een kleine gemeente te organiseren. Men beschikt vaak al niet meer over een eigen stedenbouwkundige. Zelfs een gemeente als Dordrecht kan niet goed genoeg de antwoorden geven op allerlei vraagstellingen. Daarmee kom je op het terrein van de ontwikkelingshulp: hoe kun je gemeenten helpen om toch die grote projecten te begeleiden? In beheervraagstukken zijn gemeenten wel goed, maar voor de grote, lastige projecten moet men zich goed laten ondersteunen.’ Soms kan het daarbij helpen om kortdurend een goede externe adviseur in te schakelen, zoals Dordrecht nu doet met een tijdelijke commissie onder leiding van Ad Scheepbouwer (KPN), die de gemeente adviseert over het economische programma.

Bij het uitlokken van goede plannen kunnen kleine gemeenten verder nog wel het een en ander leren van buitenlandse ervaringen, zoals in Yorkshire (Engeland) waarbij zogenaamde Town Teams (breed samengesteld, ook met lokale actoren) plannen maken voor concrete locaties. De beste plannen worden beloond met rijkssubsidies.

Andere suggesties die worden gedaan hebben betrekking op het idee van ‘shared services’: het uitwisselen van projectleiders tussen gemeenten (dit gebeurt internationaal al in het kader van de Interreg-projecten), het inhuren van projectmanagementcapaciteit van grote gemeenten (Zaanstad huurt nu ook projectmanagers van de gemeente Amsterdam in) en het zwaarder optuigen van de capaciteit van de ROM-D organisatie. Ook kan er meer gebruik worden gemaakt van programma’s die in Europees verband worden ontwikkeld. Het goed nadenken over het eigen publieke opdrachtgeverschap gaat aan de inzet van dergelijke instrumenten vooraf.

Een bijkomend probleem in gemeentelijk verband is de verkokering: economie en wonen strijden beide om de voorrang en verketteren elkaar, waardoor onderlinge communicatie uitblijft. Overigens zijn niet alleen de gemeenten de schuldige, aldus een aanwezige: ‘De keuze van een goede marktpartij is evenzeer van belang. Gemeenten moeten zich dat goed beseffen. In bestuurdersconferenties van de Drechtsteden doen we daarom nu aan *naming and blaming*: marktpartijen die gaan voor *hit and run* worden met naam en toenaam genoemd.’

Meer van daken schreeuwen

Bij het slot van het Breed Beraad wordt nog stilgestaan bij één existentiële vraag: is er toekomst voor de Drechtoevers? Hierop wordt geantwoord dat de separate Drechtoevers-organisatie – die al afgeslankt was tot een marketingvehikel - waarschijnlijk zal worden opgeheven. De regie over de projecten zal nu in Drechtsteden-verband gaan plaatsvinden. Deze organisatorische keuze laat onverlet dat er meer over de Drechtoevers en de Drechtsteden moet worden gecommuniceerd. Pas in 2004 is voor het eerst een grote maquette gemaakt waarop alle plannen voor de oevers werden getoond; dat maakte bij veel mensen duidelijk hoe er aan dit gebied wordt gewerkt. Met een goed informatiecentrum en bijvoorbeeld de inzet van *flatscreens* op de waterbussen kan een veel groter gevoel van trots worden gecreëerd, zo wordt gezegd. Daarnaast moeten meer evenementen worden georganiseerd, waarbij ‘de boodschap’ van

Drechtsteden wordt uitgedragen: 'Er moet energie worden georganiseerd.' Een instrument als de City Lounge in Dordrecht kan veel breder worden ingezet dan alleen voor toerisme en recreatie. Steden als Barcelona zijn hier een stuk verder in.

Voorzitter Hans de Jonge sluit af met een aantal suggesties voor de verdere aanpak van Drechtsteden:

- woningbouw is te dominant, dat geldt hier net zoals in veel steden. Dit moet bij nieuwe projecten worden bewaakt;
- showcases moeten beter worden verkocht;
- de volksaard moet niet worden onderschat. Zorg dat je de preferenties van de actoren goed kent en voor elke groep het goede verhaal paraat hebt;
- informele systemen zijn belangrijk; probeer ze te faciliteren. Daar wordt nog weinig over gepraat;
- er is teveel institutioneel kader, maar dat geldt ook voor andere sectoren. Ga niet teveel institutioneel veranderen wanneer de verbinding met de lokale actoren nog niet goed is gelegd. Binnen het 'Huis van Thorbecke' is ondanks de beperkingen veel mogelijk;
- leer van elkaar en investeer in de kwaliteit van het opdrachtgeverschap;
- probeer dit soort discussies – hoe lastig dat ook is – te vertalen naar de burger. Redeneer meer vanuit de burger.

AGENDA

Geannoteerde agenda voor het Breed Beraad over het thema 'ZaanDrecht - de Hollandse waterstad in transformatie' gehouden op vrijdagavond 17 juni en zaterdagmorgen 18 juni 2005 in 'Hotel Mercure' te Papendrecht

De Tweede Architectuur Biënnale in Rotterdam, die op 26 mei 2005 van start is gegaan, staat in het teken van water. Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing wil hierbij aansluiten door een van haar Breed Beraden tijdens de Biënnale te wijden aan twee unieke Hollandse watersteden: de Drechtsteden en Zaanstad.

De Drechtsteden bevinden zich onder de rook van Rotterdam, Zaanstad is gesitueerd direct ten noorden van Amsterdam. Beide steden kunnen bogen op een rijk industrieel verleden. Beide steden ook kampen op dit moment met een afkalvende industrie en zijn op zoek naar een nieuwe economische basis voor hun bevolking. Daartoe lanceerden zij begin jaren negentig van de vorige eeuw, ten tijden van de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening, ieder voor zich ambitieuze plannen voor herstructurering van de industriële, verstedelijkte oevers langs respectievelijk de Noord, de Maas, de Merwede en de Zaan. Beide plannen – voor de Drechtoevers respectievelijk de Zaanoevers - beoogden revitalisering van de zwaar vervuilde oevergronden, intensivering van de verstedelijking en behoud van het omringende open polderlandschap. Beide plannen werden gemaakt door het Almeerse bureau TKA. Sindsdien zijn in de Drechtsteden en in Zaanstad tientallen projecten langs het water in uitvoering genomen.

Vijftien jaar na de start van de planvorming lijkt het goed om de balans op te maken. In het Breed Beraad wil Forum de Drechtoevers centraal stellen en de Zaanoevers als spiegel gebruiken om te reflecteren door middel van een vergelijkend perspectief tussen beide watersteden. De uitvoering van de projecten staat daarbij centraal. Waar staan we nu? Op welke (gemeenschappelijke) problemen stuiten we? Wat moet er in elk van de steden nog gebeuren? Welke oplossingen dienen zich aan? Hoe is de kwaliteit? Het moment valt samen met het afronden van de evaluatie van het functioneren van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden (ROM-D) en de start van de planvorming rond het Hembrugterrein in Zaanstad.

Tijdens het Breed Beraad zullen de volgende thema's worden uitgediept:

- Geschiedenis van planvorming en uitvoering in de beide stedelijke gebieden;
- Stand van zaken anno 2005;
- De rol van kwaliteitsteams, supervisors, projectleiders;
- De rol van corporaties en ontwikkelaars;
- De bestuurlijk-organisatorische aanpak.

Globaal ziet de agenda voor het Breed Beraad er als volgt uit:

vrijdag 17 juni 2005

18.00 uur	boottocht Drechtoevers
20.00 uur	welkomstwoord door dr. J.J.M. Hemel, lid Dagelijks Bestuur Forum voor Stedelijke Vernieuwing
20.05 uur	opening door prof. ir. H. de Jonge, voorzitter Breed Beraad
20.10 uur	inleiding Drechtoevers door drs. C. Sas, gemeente Dordrecht en inleiding Zaanoevers door ir. H. Staller en discussie over uitvoeringszaken
22.30 uur	afronding prof. ir. H. de Jonge

zaterdag 18 juni 2005

09.30 uur	opening door prof. ir. H. de Jonge
09.40 uur	discussie over bestuurlijk-organisatorische zaken en conclusies
12.20 uur	afronding door prof. ir. H. de Jonge
12.25 uur	slotwoord door dr. J.J.M. Hemel

DEELNEMERS

R.J.G. Bandell	Gemeente Dordrecht
Ir. E. Bindels	West 8 urban design & landscape architecture
Ing. J.Th. Blok	ERA Bouw / Forum
Drs. F.A.M. van Dooren	Gemeente Zaanstad
Ir. R.Th.J. Geurtsen	Rein Geurtsen & partners
Drs. K.B. de Graaf	Vastgoedcommunicatie
Dr. J.J.M. Hemel	Gemeente Amsterdam / Forum
Mw. drs. W. Hornis	Ruimtelijk Plan Bureau
Ir. H. de Jonge	Brink Groep / TU Delft
Ir. T. Koolhaas	TKA
Mr. R.J.J.M. Pans	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Mw. ir. M. Reitsma	Reitsma Stedebouw
Drs. W.L.H. Ronken	Gemeente Dordrecht
Drs. C. Sas	Gemeente Dordrecht
A.S. Scholten	Gemeente Zwijndrecht
Ir. H. Staller	Gemeente Zaanstad
Mw. ir. R.J. Steenaart	Steenart BV Interimmanagement & Coaching
Ir. P.O. Vermeulen	Bank Nederlandse Gemeenten / Forum
Mw. C.E. van Vlodrop	Forum
Drs. G. van Vliet	Bureau Drechtsteden
G.J. Vogelaar	Bureau Drechtsteden
Ir. E. Zuidema	Enno Zuidema Stedebouw

ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING

De stichting Forum voor Stedelijke vernieuwing – opgericht in 1983 – stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het inzicht in de specifieke positie en de sterke en zwakke punten van de stad. In samenhang daarmee wil het Forum de ontwikkeling stimuleren van een stedelijk vernieuwingsbeleid, dat is gericht op de bestrijding van sociale en materiële verpaupering en op een (re)vitalisering van de initiërende en stimulerende functies die de steden op velerlei gebied voor uiteenlopende betrokkenen (kunnen) vervullen. Dit betekent dat het Forum, naast de stedelijke fysieke omgeving, ook de stedelijke economische structuur, het sociaal-culturele klimaat in de steden en de organisatie van het bestuur van de steden tot zijn aandachtsgebied rekent.

Het Forum is opgericht ten behoeve van alle organisaties en personen die bij de stedelijke vernieuwing zijn betrokken. Derhalve behoren niet alleen overheidsorganisaties, politici en ambtenaren, maar ook (vertegenwoordigers van) private organisaties, publicisten, wetenschappers en ‘stedelingen’ tot de doelgroep van het Forum.

In algemene zin probeert het Forum zijn doelstelling te realiseren door te functioneren als platform voor de tot zijn doelgroep behorende organisaties en personen. Het Forum organiseert daartoe allereerst zogenaamde Breed Beraden. Tijdens de Breed Beraden wordt door een per beraad wisselend gezelschap van personen, die betrokken zijn bij de stedelijke vernieuwing, gesproken over ontwikkelingen, problemen en strategieën die van belang zijn voor de revitalisering van de steden.

Thema's Breed Beraden:

- economische revitalisering van de steden
- sociale en culturele revitalisering van de steden
- stedelijke vernieuwing en bestuurlijk-financiële verhoudingen
- stedelijk beheer
- stedelijke vernieuwing en informele economie
- stedelijke vernieuwing en openbare orde en veiligheid
- investeren in de stad
- public-private partnership
- flexibilisering van de geldstromen in de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en de randstad
- stedelijke vernieuwing en stadsvernieuwing in de jaren negentig
- publiek-private samenwerking bij de ontwikkeling van stedelijke vernieuwingsprojecten in middelgrote steden
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- naar een actief, integraal beheer van de na-oorlogse wijken
- stedelijke vernieuwing en het bestuur in grootstedelijke gebieden
- stedelijke vernieuwing en de bestrijding van sociale en materiële verpaupering
- stedelijke vernieuwing in de periode 1990 – 1994
- stedelijke vernieuwing en architectuur
- stedelijke vernieuwing en milieubeheer
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van woningen in de sociale marktsector
- de relatie tussen gemeenten en woningcorporaties op lokaal niveau
- gerichte intensivering van ruimtelijke investeringen: mogelijkheden en beperkingen
- stedelijke vernieuwingsprojecten: hoe verder?
- de communicatie van de stedelijke vernieuwing
- financiële verhouding tussen de centrale overheid en de stedelijke overheden
- de toekomst van de knooppunten
- ‘Belstato’
- stedelijke vernieuwing en projectontwikkeling
- stedelijke vernieuwing en de multiculturele stad
- beweeglijke burgers en stedelijke vernieuwing

- Europese eenwording, veranderende verzorgingsstaten en de stedelijke en bestuurlijke inrichting in Nederland
- stedelijke vernieuwing en openbaar vervoer
- het beeld van de VINEX-locaties
- de consequenties van het nieuwe beleid inzake perifere en grootschalige detailhandels-vestigingen voor de binnensteden
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van vraag en aanbod op het gebied van de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en het nieuwe Grote Stedenbeleid
- de herontwikkeling van vroeg-naoorlogse wijken
- de ontwikkeling van de IJ-oever
- stedelijke vernieuwing, vergrijzing en modernisering van de ouderenzorg
- stedelijke vernieuwing en de vernieuwing van het bestuur
- Zuidvleugel van de Randstad
- investeren in de bereikbaarheid van de steden
- herijking Belstato: de stedelijke vernieuwings- en beheeropgave in perspectief
- stedelijke vernieuwing en publiek-private samenwerking: voortschrijdende inzichten?
- stedelijke vernieuwing, materiële armoede en sociaal isolement
- stedelijke vernieuwing en Nederland 2030
- stedelijke vernieuwing en de 24-uurs economie
- stad zonder horizon
- investeren in stedelijke gebieden
- aan het werk met het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
- TNL: kansen en bedreigingen voor de vernieuwing van onze steden
- de educatieve stad
- ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke vernieuwing
- sociaal investeren in steden
- de toekomstige ordening in de woonsector
- stedelijke vernieuwing en grondbeleid
- Het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en Stedelijke Vernieuwing
- stedelijke vernieuwing en ICT
- de stad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- Utrecht West in perspectief
- stedelijke vernieuwing en het MKB
- betekenis en kansen van het plan Amsterdam-Zuidas
- stedelijke vernieuwing en veiligheid
- wonen
- ruimte voor mobiliteit
- ontwikkelingsperspectieven Almere
- stedelijke vernieuwing, ruimtelijke ordening en water
- Rotterdam en stedelijke vernieuwing
- stedenbaan
- de vernieuwing van de verhouding tussen corporaties en overheid vanuit praktisch perspectief

Thema's studiedagen en symposia:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- stadsvernieuwingsrapportage
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- internationalisering en stedelijke cultuur
- stedelijke vernieuwing en stedenbouw

Publicaties:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- volkshuisvesting gewogen
- financiële prikkels voor actieve steden
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- opstellenbundel over stedelijke ontwikkelingen
- internationalisering en stedelijke cultuur
- mijn plek in de stad, 20 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing

De activiteiten van het Forum worden mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van vele bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen (rijk, provincies, steden, bouwondernemingen, projectontwikkelingsmaatschappijen, institutionele beleggers, onderzoeksinstituten etc.).

BESTUUR

Dagelijks Bestuur:

Ir. P.O. Vermeulen	Voorzitter Raad van Bestuur Bank Nederlandse Gemeenten	voorzitter
Ing. J.Th. Blok	Directievoorzitter ERA Bouw	penningmeester
Dr. J.J.M. Hemel	Adjunct-directeur Gemeente Amsterdam DRO	lid
Prof. dr. L.A. de Klerk	Hoogleraar Planologie Universiteit van Amsterdam	lid
Drs. D.A. Regenboog	Directeur LATEI	lid
Mw. drs. A.C. van der Veen	Hoofd Innovatie & Strategie Woonwaard Noord Kennemerland	secretaris
Drs. A.Th. van Delden	Plv. DG Wonen Ministerie van VROM	adviseur

Algemeen Bestuur:

Drs. H.H. Apotheker	Gemeente Steenwijkerland
Prof. drs. A.L.L.M. Asselbergs	Rijksdienst voor de Monumentenzorg / RU Nijmegen
Prof. dr. O.A.L.C. Atzema	Universiteit Utrecht
Drs. Th.O.M. Aussems	Trudo
Ir. I.M. Bakker	Ministerie van VROM
J.B. M.V. Benraad	Stadswonen
Ir. E. Bindels	West 8 urban design & landscape architecture
A.M.W. Bodewes	Anke Bodewes Makelaardij
Prof. dr. ir. L. Boelens	Urban Unlimited / Universiteit Utrecht
Drs. ir. C.A.M. de Boo	NS Vastgoed
Prof. dr. R.W. Boomkens	Rijksuniversiteit Groningen
Mr. A.H. Brouwer-Korf	Gemeente Utrecht
Ir. M.A.E. Calon	Provincie Groningen
Dr. P.F.G. Depla	Gemeente Nijmegen
Prof. dr. W. Derksen	Ruimtelijk Planbureau / Universiteit Leiden
Ir. J.D. Doets	J.D. Doets Consult
A.Th. Duivesteijn	Tweede Kamer
Prof. dr. G.B.M. Engbersen	Erasmus Universiteit Rotterdam
W. Ety	Andersson Elffers Felix
Drs. ing. J. Fokkema	Neprom
Ir. I. Frankenmolen	Kraaijvanger · Urbis
P. van der Gugten	Proper Stok
Prof. dr. M.A. Hajer	Universiteit van Amsterdam
A.J. Hilhorst	vh Gemeente Den Haag
Drs. P. Hilhorst	De Volkskrant
M. Horselenberg-Koomen	Gemeente Doetinchem
Prof. ir. F.M.J. Houben	Mecanoo Architecten / TU Delft
Ing. J.A.J.M. van den Hoven	Heijmans
A. Jorritsma-Lebbink	Gemeente Almere
Prof. dr. A.M.J. Kreukels	Universiteit Utrecht
Drs. M.G. Kromwijk	Woonbron
Mr. E.E. van der Laan	Kennedy Van der Laan Advocaten
Mr. W.D. van Leeuwen	Aedes Vereniging van Woningcorporaties
Prof. dr. P.A.H. van Lieshout	Universiteit Utrecht

Ir. W.G. Meyer
Mr. P.G.A. Noordanus
Mr. drs. J.M. Norder
Ir. J.A.P. van Oosten
Drs. J.W. Oosterwijk
Mr. R.J.J.M. Pans
Drs. M.G.T. Pastors
B.C. Pluimer
Ir. A.V.M. Pouw
Prof. dr. U. Rosenthal
Ir. P.S.M. Ruigrok
Drs. A.M.J. Rijckenberg
Drs. A.J.M. Schakenbos
Prof. drs. P.J. Scheffer
R. Scherpenisse
Prof. dr. P. Schnabel
Drs. D.B. Stadijg
Drs. F.H. van der Veen
A. van Vliet-Kuiper
Ir. C.J. Vriesman
Ir. H.S. Yap
Mr. F. de Zeeuw
J.H. Zwart

Rotimex
AM
Gemeente Den Haag
Koninklijke BAM Groep
Ministerie van Economische Zaken
Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Gemeente Rotterdam
PWS Rotterdam
Ymere
COT / Universiteit Leiden
AM Wonen
VROM-raad
Woningbedrijf Rotterdam
Universiteit van Amsterdam / Publicist
SEV
Sociaal en Cultureel Planbureau / Universiteit Utrecht
Gemeente Amsterdam
Ministerie van VROM
Gemeente Amersfoort
Staatsbosbeheer
Yap Advies & Planning
Bouwfonds Ontwikkeling
Timpaan